

HADİSLERİN KAZAK ATASÖZLERİNE ETKİSİ

Mansurov Batırcan BERDENULU*

ÖZET

Atasözleri, uzun tecrübe ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, halkın bütün dikkatiyle muhafaza ettiği nasihat niteliği taşıyan sözlerdir. Atasözleri, anlatmak istediği hususu kısa ve öz bir biçimde anlatır. Halkın bütün hasletlerini ve kültürünü kendi bünyesinde taşıyan atasözleri onların bütün değer yargılarını günümüze taşır.

Kazak halkı, yazılı edebiyatın henüz gelişmediği zamanlarda da sahip olduğu sözlü edebiyatla kendini ifade etmeye çalışmıştır. Atasözleri de bu sözlü edebiyatın bir ürünüdür. Bu sebeple atasözleri, bir cemiyetle ilgili bilgi alınmak istendiğinde başvurulması gereken en eski kaynaklardır diyebiliriz.

Atasözleri bir sözlü edebiyat ürünü olduğu için tam olarak bir devre ait değil, içerdiği tarihi olaylar, halkın yaşayışı ve vermiş olduğu nasihatlerle her devre aittir.

İslâmiyet, Kazak bölgesine 8. asırda gelmiştir. Bu tarihten günümüze kadar İslâmî bir yaşayış süren Kazaklar'ın yaşamlarının her noktasına, İslâmiyet sirayet etmiştir. Bu sirayet tabii ki yazılı ve sözlü edebiyata da olmuştur. Hâliyle atasözleri de İslâmî kurallardan ve yaşam biçiminden etkilenmiştir. Kazak steplerinden çıkmış olan herkesin sözlerinde Hz. Muhammed (s.a.v)'in hadislerinden bir cüz mutlaka görürüz.

Hadis; Peygamber'in sözleri ve nasihatleridir. Hadis-i Şerifler kendi içinde derin manalar taşımaktadır. Hz. Muhammed (s.a.v)'in Hadis-i Şeriflerine baktığımızda, onlarda bulunan nasihatlerin hemen hemen aynılarının atasözlerinde de bulunduğunu görmekteyiz. Hadis-i Şerifler Hz. Peygamber'in doğru yaşamayla ilgili nasihatleriyken atasözleri de bir halkın atalarının gelecek kuşaklara verdiği nasihatlerdir.

İşte yüzyıllardır İslâmiyet'le yoğrulmuş, hayatının her noktasını İslâmiyet'e göre yaşamaya çalışan bir milletin atalarının kendilerine bıraktığı nasihat dolu miras olan atasözlerini de İslâmiyet'ten ayrı düşünmek mümkün değildir. Bu makalede bu ilişki üzerinde durulacak, Kazak atasözlerinde hadis etkisi tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Atasözü, Sözlü edebiyat, Hadis, İslâmiyet, Kazak edebiyatı.

Halkımızın yıllardır topladığı ve bütün dikkatiyle muhafaza ettiği ve en önemlisi de babadan oğula aktardığı en değerli miras atasözleridir. Atasözleri sıradan sözler olmayıp sözlerin sultanıdır. Atasözlerinde, anlatılmak istenen husus kısa ve en öz şekilde anlatılmaktadır. Sözlü ya da

* al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi Filoloji Fakültesi. batırjan@mail.ru

yazılı edebiyatta bu kadar kısa olup da mâna itibarıyla bu kadar zengin olan söz yoktur. Atasözleri, halkımızın birçok hasletini, karakterini kendi bünyesinde toplamaktadır. Asırlardır halkımızla beraber yaşamış ve halkımızın tüm yaşamını, derdi, neşesi, geleneği ve göreneğiyle beraber kültürel değer yargılarını günümüze taşımıştır.

Kazak halkı, yazılı edebiyatının henüz gelişmediği zamanlarda bile sahip olduğu sözlü edebiyatıyla kendini ifade etmeye çalışmıştır. Bu sözlü edebiyat; sosyal hayatı, dünyaya bakışı, idarî görüşleri ve cemiyetin hedeflerini içine almaktadır. İşte bunları ifade eden özlü sözlere atasözü denir.¹

Atasözleri, hangi yönleriyle bize zenginlik katmaktadır? Saf altın gibi zenginliği, bıçak gibi keskinliği, kısılalığı, tartışmayı kesebilen özelliği, öğrettiği dersler v.b. özellikleriyle dikkat çekmektedir. Atasözleri, tam manasıyla bir devre ait değil, içerdiği tarihî olaylarla, halkımızın âdâb ve düsturlarıyla her devre aittir. Dolayısıyla atasözleri, milletin veya halkın özelliğinden bahsettikleri için zengin kültür mirasımız, aslâ eskimeyen tarihi, edebî, imanî, dinî ve ahlakî gerçeklerimizdir.

Atalarımız, az söze çok mâna sığdırmak suretiyle gördüklerini, yaşadıklarını ve tecrübelerini atasözleri aracılığıyla bizlere iletmiştir. Bu cihetten atasözlerinin tavsiye ve öğüt boyutu da vardır. Hangi atasözüne bakacak olursak orada mühim vakaların olduğunu görürüz.

Halkımız atasözlerimiz için “Eskinin gözü, dânanın sözüdür” hükmünü vermiştir. Çünkü atasözlerimiz geçmiş hayatımızın sahnesidir. Her halkın kendisine ait atasözleri vardır. Şunu söylemek gerekir ki atasözleri bir asrın değil, günümüze kadar gelen uzun zamanların meyvesidir. Atasözleri her halkın ezelden gelen ruhânî zenginliği, insanlığın medeniyet kurduğu ilk çağlardan itibaren süzülerek gelen eserler ve babadan oğula, nesilden nesile aktararak gelen ruhânî mirastır.

Kazak atasözlerinin ortaya çıkması iki esasa dayanmaktadır. Birincisi iç faktörler, yani, halkın kendi tarihi yaşamıyla beraber ruhânî ve medenî yaşamı arasındaki ilişkilere. İkincisi ise dış faktörlerdir. Yani milletlerin, diğer milletlerle olan münasebetleri, aynı coğrafyada birlikte yaşamaları ve daha sonra o milletlerle sosyal ve ekonomik ilişkiler kurmalarının

¹ Malik Gabdullin, *Kazak Halkının Ağzı Âdebiyatı*, Almatı: 1958, s. 78.

neticesindeki etkileme ve etkilenmenin sonucudur. Bu yüzden atalarımız şöyle demiştir: “Akıl değişir, fakat doğrular değişmez.”²

Kazak halkı atasözlere neden “makal-matel” ismini vermiş? Bu terim neden Türkî halklarda aynı ifadeyi taşıyor? Mesela: Uygur dilinde “*Makal va tamsil*”, Tatar dilinde “*Makal ham aytem*”, Türkmen dilinde “*Nakıldar ve atalar sözü*”, Özbek dilinde “*makollar*”, Azerbaycan dilinde “*atalar sözü*”, “*zarb-masal*”, Nogay dilinde “*takpak em aytuv*”, Altay dilinde “*ukaa cöc, ken cöc*”, Hakas dilinde “*cöcpek*”, Başkurt dilinde “*makal, aytem*”, Türk dilinde ise “*atalar sözü*” kullanılmaktadır.

Atasözü karşılığında her dilde farklı tabirlerin kullanılmasının birkaç sebebi vardır. Birincisi, söylenen sözlerin mânâsının geniş olması, ikincisi Türkî dillerin özgürleşerek ilerlemesi ve evvelce “atalar sözü” denilen kavrama Türkî dilin verdiği farklı sınıftan kaynaklansa gerek. Ama atasözü kavramı çeşitli, farklı dillerde farklı olarak şekillenmişse de manası değişmemiştir.³

Kazakçadaki *makal* ve *matel* kelimesi dilimize Arapçadan geçmiştir. Makal arapçada ما قال “yerine göre söylenen söz” anlamını vermektedir. Ve Araplarda لكل مكان ماقال “yerine göre söylenmesi gereken söz” diye atasözü vardır. Bizim dilimizdeki çokça söylenen *makala* kelimesi bundan dolayı ortaya çıkmıştır. Bu kelime Arap dilinde de “söz söylemek”, “makale yazmak” manasında kullanılır.⁴

Kendine ait rûhânîyeti ve derin anlamlarıyla zengin bir mirasa sahip olan Kazak tarihine bakacak olursak, İslâm dininin bölgemize VIII. asırda geldiğini görürüz.

Netice olarak şunu söyleyebiliriz; Kazak halkının medeniyeti, âdetleri ve düsturu İslâm dini olmadan düşünülemez. İslâm bizim rûhânîyatımızın asıl temelidir. Buna delil olarak atalarımızın bıraktığı bu mirası gösterebiliriz. İslâm sadece dinimiz olmayıp, ruhanîyetimizin de memba’ı sayılır. Çünkü Kazak steplerinden çıkmış olanların kimine bakmayalım

² Abduali Kaydar, *Halk Danalığı*, Almatı: 2004, s. 6.

³ Abduali Kaydar, *a.g.e.*, s. 15.

⁴ N. D. Ondasınov, *Arapşa Jane Kazakşa Tüsındırme Sözdük*, Almatı: 1969, s. 165.

onların sözünde Peygamberimiz'in hadisleri ve sünnetinden mutlaka bir cüz olduğunu ve bu nedenle bunlara önem verdiğini görürüz.

İşte buradan Kazak halkının hayatında Arap dili ve İslâm medeniyetinin büyük etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Onun ilk nişanesi dilimizdeki Arapça sözlere, bir kelimenin bir halktan bir halka girip, orada yerleşmesi kolay bir hadise değildir. İlk zamanlarda Arap yarımadasında kullanılan Arapça kelimeler zamanla Türkî dillere de sirayet etmeye başladı. Dilimizde Arapça kelimelerin kullanılışı halkımızın müslümanlığı kabul etmesinden sonra başlamıştır. Böyle dememizin sebebi kim dinî kelimeleri kullanıyorsa, o Arap dili ve dinî yaşantısının derin olmasından kaynaklanmaktadır. Misal olarak Orta Asyada ve Kazak topraklarında yetişen Ebû Nasr el Fârâbî, Ebû Ali ibn Sîna, Ebu Reyhan el Bîrûnî, el Horezmi, Mahmûd Kaşkârî, Yusuf Balasagûnî, Rabgûzî ve el Cavhari, el Türkistanî, el Otrârî v.b. gibi âlimlerin geleceğe bırakmış oldukları tüm eserlerin çoğunu Arap dilinde ve İslâmiyet'e göre yazmış olmaları gösterilebilir.

Genel olarak Arapça sadece dili etkilemekte kalmayıp bunun ötesinde Kazak halkının kültürü ve âdâb kurallarıyla ilmî ve kültürel sahada da kendi yerini aldı. Mesela; yeni doğan çocuğa *ezan okunarak* isim koymak geleneği; *Selamünaleyküm* diye selam vermek, *dinî bayramlar*, *nikâh kıymak*, *defn merasimleri*, *vedalaşmak*, *taziyede bulunmak* v.s. Bunun aynı zamanda yazılı edebiyata da girdiğini belirtmek yerinde olacaktır. Mesela; Arap masalları olan "*Binbir gece*, *Leyla ve Mecnûn*" gibi eserler doğu kurgusuyla oluşmuşsa da Kazak edebiyatında benimsenmiş ve buranın asıl masalları halini almıştır.⁵ Bununla beraber Kazak atasözlerinde rastlanan Arap atasözleri (emsal) de Kazak kültüründe, yaşam tarzında ve millî duygularında yer almıştır.⁶ Bu sebeple Peygamber'in hadislerinden teşekkül eden pek çok atasözü bulunmaktadır. Tabii bu gibi durumlarda hadisler tercüme edilerek veya mânalarının nakledilmesiyle dilimize tesir etmiştir.

Arap dili çok zengindir. Arap halkının yazılı edebiyatının zirvesi – Kur'an'dır. Ondan sonra Peygamber hadisleri gelir. Hadis Peygamber'in

⁵ B. Abilkasimov, *XIX Asrın İkinci Yarıyıldaki Kazak Âdabi Tili*, Almatı: 1982, s. 26.

⁶ Aynur Donbaeva, *Arap Jâne Kazak Makal-Matelderinin Leksika-Semantiklik Erekselikleri*, Almatı: 2003, s. 34.

sözleri, dinî alanda verdiği nasihatleri ve bunların hayatına yansıttığı güzel amelleridir. Hadis kendi içinde derin manalar taşımaktadır.

Günümüzde hadis doğuda yani Arap yarımadasında ve müslüman ülkelerde ilmî olarak araştırılmasına rağmen, egemen Kazakistan Cumhuriyetinde hâlâ tam anlamıyla (ilmî açıdan) araştırılmış değildir. Atasözlerindeki kısalık ve özlü anlatımlarda mevcut olan derin mânaların hadislerden alındığını görmemiz mümkündür. Çünkü atasözleri insanı müte-deyyin olmaya, iyi bir huya sahip olmaya, kardeşliğe v.s. güzel sıfatlara sevk etmektedirler. Peygamber Efendimizin (s.a.v.) hadislerine baktığımız zaman bunların tıpkı atasözlerinde geçenlere benzer iyi sıfatlarla dolu olduğunu ve insanları bu yöne sevk ettiğini görmekteyiz. Bu sebeple, atasözlerimiz ile Arapça olan hadis metinleri içerik açısından aynı sayılır. İşte buradan Kazak atasözleri ile Peygamber'in hadislerinin benzer olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla atasözlerimizin ve hadislerin bizim için paha biçilmez değerli hazineler olduğunu bilmemiz gerekir. Çünkü atasözü ile hadisler halkın genel siyasî yaşantısıyla, dünyaya bakışını, günlük yaşantılarını, düsturlarını, medeniyetini ve hukuk manzumesini, âdetlerini ve dinî hayata bakışlarını yansıtmaktadır.

Meselâ İslâm dininde selâmlaşmak edepliliğin zirvesi olarak bilinir. Selâmlaşmak Allahu Teala'nın biz kullarına öğrettiği selâmet sözüdür. "السلام عليكم" "Esselamü aleyküm" – sözünün mânası "Sizlere Allah'ın selâm ve selâmeti olsun" manasındadır.⁷ Adamın birisi Peygamber'e (s.a.v.) "İslâm'ın en çok tasvip ettiği yönler nelerdir?" diye sordu. Peygamber (s.a.v.): "تطعم الطعام و تقرأ السلام على من عرفت و من لم تعرف", "Açları doyurman, tanıdığın ve tanımadığın insanlara selam vermendir"⁸ diye cevap verdi.

⁷ S. Seyitbekov - S. Nısanbaev, *İslâm Âdebi*, Şımkent: 2000, s. 94.

⁸ al-Buhârî, Muhammad b. İsmâil [809-869], *al-Câmiu's-Sahîh*, Mütercimi: Mehmed SOFUOĞLU, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, I-XII C., İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1987, İman 20. al-Muslim b. Haccâc al-Kuşayrî an-Nıysâbü'rî [821-875], *al-Câmiu's-Sahîh*, Mütercimi: Mehmed SOFUOĞLU, *Sahîh-i Müslim ve Tercemesi*, 2. baskı, I-VIII C., İstanbul: İrfan Yayınevi, 1969-1978, İman 63.

Yine bir hadis-i şerifte: “Sizlerin gıpta edeceğiniz, yaptığınız zaman sevinç duyacağınız amel göstereyim mi? “افشوا السلام بينكم!” – Kendi aranızda selâmı yayın, yani selâmlaşınız!” diye geçmektedir.⁹

Kazak medeniyetinde de övülen şeylerden biri, el sıkışarak selâmlaşmaktır. Haddi zatında insanlığın ulaştığı mânevî zirve o selâmlaşmadır. Kazak halkının selâmette olmayı, problemsiz olmayı, (zor günlerde olmamayı), sıhhatli olmayı, birbirlerine iyi davranmayı, huzurlu zaman geçirmeyi kendine amaç edinmesi İslâmî inançlar neticesinde oluşmuştur. Çünkü “*Selâm vermek, selâmlaşmak*” kavramına Kazak atasözlerinde rastlanmaktadır; “*Edepli diyarın oğlanları uzaktan selam verir*”, “*İnsanlığın ölçütü – baş eğerek selâm vermektir.*”¹⁰ Bununla birlikte şuna işaret etmeliyiz ki Kazak dilindeki “selam vermek” sözü ile Arap dilindeki selâm vermek aynı anlamda kullanılmaktadır. “Selam vermek” sözü de bizlere Arap dilinden gelmiştir. Bir hadis-i şerifte: “ما من مسلمين يلتقيان”, “İki müslüman karşılaşır el sıkışarak selam verecek olursa, o ikisinin de günahı oradan ayrılmadan önce aff olunur” denilmektedir.¹¹ Biz bunu Kazak halkında kullanılan şu sözden daha iyi anlayabiliyoruz: “*İki elle selâmlaşmak günahın dökülmesine vesile olur*” yani Kazak terbiyesinde olan “*Kendinden büyük olan kişiye iki elle selâm ver*” ve “*Sokaktan geçerken de selam vermek*” gibi sözlerin hadislerin ışığında oluştuğuna hüküm edebiliriz.

Peygamberimiz (s.a.v.): “الحياء من الايمان” – “Hayâ imandandır”¹², “اذا لم”, “Eğer haya etmezsen dilediğin şeyi yap” – diye hayânın önemine işaret etmiştir.¹³ Bunun amacı davranışların iyi veya kötü olduğunu hayâ duygusu tespit ettiğini vurgulamaktır. Dolayısıyla Kazaklarda

⁹ al-Muslim, *a.g.e.*, İman 93.

¹⁰ *Kazak Halkının Makal-Matelderi*, Almatı: 2001, s. 23.

¹¹ Abu Dâvûd Süleyman bin el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdi [817-889], *Kitabu’s-Sunan*, I-IV C., Thk. Muhammad Avvama, Cidda: Daru’l-Kabla li’s-Sakafati İslâmiyya, 1998, Edeb 143.

¹² at-Tirmîzî Muhammed b. İsâ b. Şavra [824-892], *al-Câmiu’s-Sünen*, Mütercim: Osman Zeki MOLLAMEHMETOĞLU ≈ SOYYIĞİT, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, I-VI C., İstanbul: Yunus Emre Yayınları, 1971-1977, Birr, 56.

¹³ al-Buhârî, *a.g.e.*, 3484.

doğru sözlü, merhametli adam için “*yüzünde iman var*” kullanılmaktadır.¹⁴ Ve “hayâsız”, “vicdansız” sözlerini de imansız olmak karşılığında kullanılmaktadır. Ayrıca halkımızda “*Kimde hayâ varsa, orada iman vardır*”, “*Adamın hayâsı yüzünde, iyimser olması da niyetindedir*”, “*Hayâ – imandır*” atasözleri vardır.¹⁵ Kazak dilindeki “iman” sözü ve anlamı İslâm dini, yani Kur’an ve sünnetten gelmektedir. Arap dilindeki “ایمان” “iman” sözü “inanmak, kavramak, güven, sindirmek” anlamındadır. Yukarıdaki hadis ve Kazak atasözünün demek istediği sadece şudur: Hayâ, vicdan meselesidir. Bu cihetten benzerlik taşımaktadır.

Emanet vasiyet, nasihat, görev mânâlarını taşır. Emanet dediğimiz saklamak için birine verilen şeydir. İslâm dininde de emanetin çok büyük yeri vardır. Peygamber (s.a.v.) bu hususta: “أد الأمانة إلى من ائتمنك ولا تخن من خانك” – yani “Sana verilen emaneti sahibine ver. Biri sana hıyanet etmişse, sen ona ihanet etme”¹⁶, “Sana birisi emanet bıraktığında onu sağ-salim geri ver” gibi v.s. hadisleriyle emaneti geri vermemizi buyurmaktadır. Bu demektir ki emanet adamın inancıyla ilgili bir iştir. Kazak halkı da emanete büyük önem vermiş ve bunu asıl sahibine verinceye kadar kendine borç bilmıştır. Buna binaen “*Biri emanet bıraktıysa, ona etme hıyanet*”, “*Birinden emanet almışsan, onu geri vermek de bir selamettir*” atasözleri boşuna söylenmemiştir.¹⁷ Emanet sözü Kazak dilinde de Arap dilinde de aynı anlamı taşımaktadır.

İnsanlığın en iyi sıfatlarından biri, cömertliktir. Bu, insan için hizmet eden, iyilik eden adam için kullanılır. Bununla ilgili Peygamber (s.a.v.): “اليد العليا خير من اليد السفلى”, “Veren el, alan elden üstündür”¹⁸ ve “Kabının ağzını bağlama ki rızkın kesilmesin”¹⁹ diye insanları cömertliğe çağırmıştır. Şimdi bizim halkımızda “*Cimri kişiden veren kişi iyidir*”, “*Cömert adam dostunu çoğaltır, cimri adam da malını çoğaltır*”, “*Cömert olsan eksik olmazsın*” atasözleri bu manaları Peygamber’in hadislerinden almıştır.

¹⁴ J. Bazarbaev - J. Nuskabaev - K. Dauletova - U. Abdeldaulı, *İnabat*, Almatı: 1995, s. 76.

¹⁵ Jardem Keykin, *Kazak Makal-Matelderinin Altın Kitabı*, Almatı: 2001, s. 177.

¹⁶ Abu Dâvûd, *a.g.e.*, *Buyu’*: 81 (3534); at-Tirmîzî, *a.g.e.*, *Buyu’*: 38 (1264).

¹⁷ Ötegen Turmanjanov, *Kazak Makal-Matelderi*, Almatı: 1980, s. 43.

¹⁸ al-Muslim, *a.g.e.*, *Zekat*, 97.

¹⁹ al-Buhârî, *a.g.e.*, *Zekat*, 21; al-Muslim, *a.g.e.*, *Zekat*, 88.

İslâm büyüğe saygı göstermeye çok büyük önem vermiştir. Kültür ve düsturları İslâm dininin ilkeleriyle oluşmuş Kazak halkı da bu meseleye büyük önem vermiştir. Mesela: Halkımızın “*Büyüğe saygı küçüğe hürmet*” – atasözü Peygamber’in (s.a.v.) şu sözünden alınmış gibidir: O, “*من لم يرحم من صغيرنا و يعرف حق كبيرنا فليس منا*”, “Küçüklerimize hürmet etmeyen, büyüklerine saygı göstermeyen bizden değildir.”²⁰ Hadis bize küçüğe hürmet etmeyi, büyüğe saygı göstermeyi tavsiye ediyor.

Kanaat etik açısından çok önemlidir. Kanaati adet haline getiren kişi her zaman mutlu yaşar. Peygamber (s.a.v.) bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmaktadır: “*قد أفلح من أسلم و رزق كفافا و قنعه الله بما آتاه*”, “Müslüman olup da Allahu Teala’nın kendisine verdiği rızka kanaat etmesini bilen kurtulmuştur.”²¹ Bunun hakkında Kazak halkının binlerce yıllardır topladığı tecrübesinde de derin mana içeren fikirleri vardır. “*Kanaat karın doyurur, kanaatli olmayan tek atını kestirir*”, “*Kanaatli olursan karının doyar*”²² atasözlerinde derin anlamlar vardır. “Kanaat” her iki dilde de aynı anlamda kullanılır.

Sabır her zaman adap, mütedeyyinlik açısından hep yukarı derecelerde yer almıştır, çünkü sabır beklenmedik durumlar karşısında kendine sahip olabilme sanatıdır. Peygamber (s.a.v.) birçok hadislerinde sabrı tavsiye etmiştir: “*الصبر نصف الايمان*”, “Sabır imanın yarısıdır.”²³ Kazak halkında da “*Biri sıkıntıya sokarsa, ona sabret*”, “*Sabırlı amacına ulaşır (muradına erer), sabırsız da utancın içinde kalır*”, “*Sabrın sonu altındır*” gibi atasözlerine sık sık rastlanır.²⁴ Bu atasözleri de hadislerden alınmıştır. Sabır sözü her iki dilde de aynı anlamda kullanılır.

Kazak dilindeki “tövbe” sözü Arap dilindeki “توبة” sözünden gelmiştir. Sözlük manası: “pişman olmak”tır. Şeriatte ise yaptığı günahıtan ötürü pişman olmaktır, günahıtan dönmektir. Tövbe hakkında Peygamber Efendimiz’in (s.a.v.) pek çok sözü vardır: “*من تاب قبل أن تطلع الشمس من مغربها تاب الله عليه*”, “Allahu Teala gün batıdan doğmadan önce tövbe edenin tövbesini

²⁰ Abu Dâvûd, *a.g.e.*, 4943.

²¹ al-Muslim, *a.g.e.*, Zekat 125.

²² J. Malasayrin, *Kazak Makal-Matelderi*, Almatı: 2005, s. 61.

²³ al-Bayhakî Abû Bakr Ahmad b. Husayn [ö. 1066], *as-Sunanu'l-Kubrâ*, I-X C., Haydârâbâd: Dâiratu'l-Maârifî'l-Usmâniyya, 1355/1936. Edeb, 473.

²⁴ A. Nisanalin, *Kazak Makal-Matelderi*, Almatı: 2004, s. 70.

kabul eder.”²⁵ Bu demektir ki tövbe en mühim ve geciktirilmeden yapılması gereken şeydir. Tövbeyle ilgili halkımızda birçok menkibe aktarılmış gelmiş atasözleri de az değildir. Dolayısıyla halkımızda şöyle bir atasözü vardır: “*Gençken tövbe edersen, ihtiyar oluncaya kadar alışırsın, ihtiyarken tövbe eden, alışınca kadar tükenir biter.*”

“Tevekkül” sözü de Arapçadan alınmıştır. O bir işe başlamadan önce, yapılacak ameliyedir. Dinimiz İslâm tevekkül etmemizi tavsiye ediyor. Bu konuda Kur’an ve sünnette birçok ifadeler bulunmaktadır. Bizim halkımızda da bu gibi sözler vardır. Mesela: “*Tevekkül er işidir*”, “*Tevekkül deviyi devirir*”, “*Tevekkül edenin gemisi suya batmaz.*”²⁶ Yani Kazak halkı bir işe başlamadan önce hep tevekkül etmiştir. Tevekkül hakkında Peygamber Efendimiz’in (s.a.v.) hadisleri de varid olmuştur: “لو أنكم تتوكلون على الله حق توكله” “Eğer siz gerçekten Allah’a hakkıyla tevekkül ederseniz, kuşları doyurduğu gibi sizi de doyurup, rızıklandırır.”²⁷ Yine bir hadis-i şerifte “من توكل على الله كفاه الشعب” “Kim Allahu Teala’ya tam anlamıyla tevekkül ederse, umduğu şey kafi olur.”²⁸

Atasözümüzde “*Komşu hakkı Tanrı hakkıdır.*”²⁹ diye geçer. Müslümanlıkta da buna büyük önem verilmiş ve günlük hayatta da hep dikkate alınmıştır. Komşuluk hakkı Allah huzurundaki borç gibidir. Hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: “من كان يؤمن بالله و اليوم الآخر فليحسن الى جاره” “Kim Allaha ve ahiret gününe inanıyorsa, komşusuna iyilik etsin.”³⁰; “ليس المؤمن الذي يشيع و جاره جائع” “Komşusu aç iken, kendisi tok olan bizden değildir”³¹, “التمسوا الرفيق قبل الطريق و الجار قبل” “Evden önce komşu gerektir”³²

²⁵ al-Muslim, a.g.e., 2703.

²⁶ J.K. Salihuli, *Kazaktın 6000 Atasözü*, Almatı: 1995, s. 132.

²⁷ at-Tirmizi, a.g.e., Zühd 33.

²⁸ İbn Mâca Abû Abdü’l-lâh Muhammad b. Yazîd al-Kazvîni [824-886], *al-Câmiu’s-Sunan*, I-IX C., Çev. Haydar HATIPOĞLU, *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1982-1983, II, 4166.

²⁹ Jardim Keykin, *Kazak Makal-Matelderinin Altın Kitabı*, Almatı: 2001, s. 141.

³⁰ al-Muslim, a.g.e., İman, 77.

³¹ al-Buhari, a.g.e., Ahlak Hadisleri, I, 125; Mustedrek, IV, 167.

³² ad-Daylami Abû Şucâ’ Sîravayh b. Şahradâr [ö. 1115], *al-Firdavs bi-Masur: al-Hıtab al-Firdavsı’l-Ahbar*, I-V C., Tahkik: Saîd b. Bayuni Zaglul, Beyrut: Darul-Kutubi’l-İlmîyya, 1986, H. 2624; al-Aclûnî İsmâ’il b. Muhammad [ö. 1749], *Kaşful-hafâ va Muzîlu’l-ilbâsi ammâ Şahara min al-Ahâdisi ‘alâ-’Alsinati’n-Nâsi*, 2. baskı, I-II C., Bayrût: Darul-ihyâi’t-Turasi’l-Arabi, 1351 [=1932], 204/1.

الدار”, “Evden önce komşu al, yola çıkmadan önce de bir yoldaş bul”³³ Bu son hadis-i şerifi bizim halkımız şöyle atasözüne çevirmiştir: “*Yola çıkmadan yol yoldaşını hazırla, ev kurmadan önce de komşunu düşün.*”³⁴ Yani hep komşulukla zaman geçirmiş olan halkımız bu meseleye önem vermiştir. “*Komşunun ipinden atlama*”, “*Komşu hakkı Tanrı hakkıdır*”, “*Ev satın alma, komşu al*”, “*Köpeğin iyi olursa bahtın, komşun iyi olursa selametın*” gibi güzel atasözlerimiz var. İşte bu anlamlı atasözleri Kur’an ve Peygamber hadislerinden kaynaklanmaktadır.

Adil olmak en yüce vasıf ve insanlığın zirvesidir. “*Adil kadıda kayırmak yok, kayıran kadıda da iman yok*” diyerek, bu hususta ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur. Halk arasında adil olmak için çalışmak, aslında insanlık için çalışmak gibidir. Atasözünde “*Adil olmanın işareti kimseyi kayırmamak, iyi adamın alameti geçmiş işi aktarmayıdır*” diye hep doğru sözlü olmayı öğütlemiştir. Bunun gibi “*Adil olmak, ana sütü gibidir*”, “*Adil işin sonu iyi olur*”³⁵ atasözleri de vardır. Peygamberin (s.a.v.) hadislerinde de buna değinmiştir. Hadis-i şerifte: “*ان المقسطين عند الله على منابر من نور الذين يعدلون في حكمهم و أهلهم و ما ولوا*”, “*Ailesine ve idaresi altında bulunanlara adaletle hükmeden adil kimseler Allah katında nurdan yapılmış minbere (koltuklar üzerine) oturacaktır*”³⁶ denilmektedir. Bu bahsettiğimiz atasözleri ile hadisler insanlığı adil olmaya sevk etmektedir. Kazak halkının iyiliğe yönelmesi bunun gibi hadisler ışığında oluşmuştur.

Halkımızın nesillerin terbiyesindeki insanlığı nasihat eden atasözleri ile paralel olarak, Peygamber’in (s.a.v.) hadislerinde de çok ibretli vasiyetleri mevcuttur. Arapçadaki kelimeler, kültür ve dinî anlayış birçok halkın diline ve medeniyetine sinmiştir. Kazak yazılı edebiyatındaki birçok kelimenin Arapçadan geçtiğini görmek mümkündür. Arap halkıyla Kazak halkı arasında kültürel ve edebî ilişkilerin olduğu tarihten malumdur. Bunların neticesinde Arap kültürü yani İslâm medeniyeti Kazak steplerine yayılmaya başladı.

³³ al-Haysami Abu’l-Hasan Nûruddîn Ali b. Abû Bakr [ö. 1405], *Macmau’z-Zavâid va Manbau’l-Favaid*, I-X C., Thk. Abdullah Muhammad Derviş, Bayrût: Daru’l-Fikr, 1994, VIII, 164.

³⁴ Jardem Keykin, *a.g.e.*, s. 142.

³⁵ Jardem Keykin, *a.g.e.*, s. 193.

³⁶ al-Muslim, *a.g.e.*, İmara 18.

İslâm medeniyetinin Kazak halkının yüreğine girmesi, bu iki halkın eskiden aynı niyet, dilek ve medeni ilişkilerinin olması ve bunların devamlılığından olmuştur. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerini Kazak halkının atasözlerinde yer almasına ve bunların kelime anlamlarına biraz da olsa değindik. Yukarıda getirilen hadislerin çoğu dinî olup, insanlığı, adabı nasihat eden atasözleriyle ilgili olarak kullandık. Ama Peygamber (s.a.v.) hadisleri mâna ve içerik açısından da farklılık arz etmesi vardır. Onlar Arapça kelimeler ve dini nasihatler içermeseler bile mâna benzerliği ve kinayeli fikirlerin mevcudiyeti dikkat çekmektedir. Mesela halkımızda: “Başın belâsı dildendir”³⁷ deniliyorsa, hadiste: “أكثر خطايا ابن آدم من لسانه”, “Adamın yaptığı hata çoğu kere dilinden gelir”³⁸ deniliyor. Hadiste “قل الحق”, “Gerçeği acı da olsa söyle”³⁹ denilmiş ise, Kazak atasözünde tıpkı bunun gibi: “Gerçeği acı da olsa söyle” diye denilmektedir. Kazaklarda: “Evlathı ev çarşı gibi, evlatsız ev mezar gibidir”⁴⁰ deniliyorsa, hadis-i şerifte: “بيت لا صبيان فيه لا بركة فيه”, “Evladı olmayan evde bereket yoktur”⁴¹ ve “Evlatsız ev mezar gibidir” deniliyor. Mesela: halk “Herkes sevdiğinin kölesidir”⁴² diyorsa, hadis-i şerifte: “المراء مع من أحب”, “Kişi sevdiği ile beraber olur”⁴³ denilmektedir. Kazak atasözü olarak kullanılan: “Çok gülen bir ağlar”, hadis-i şerifte: “من أذنب و هو يضحك دخل النار و هو يبكي”, “Gülerek günah işleyen, ağlayarak cehenneme girer.”⁴⁴ “لا تكثروا الضحك فان كثرة الضحك تميت القلب”, “Fazla gülmeyin, çünkü çok gülmek kalbi öldürür.”⁴⁵ Atasözlerinden birinde “Bahadır (güçlü) olmak elde değil, yürektedir”⁴⁶, hadis-i şerifte “ليس الشديد بالصرعة انما الشديد الذي يملك نفسه عند الغضب”, “Güç, bilek gücü değildir. Ha-

³⁷ Jardem Keykin, *a.g.e.*, s. 257.

³⁸ al-Haysami, *a.g.e.*, 302.

³⁹ al-Aclûnî, *a.g.e.*, 130.

⁴⁰ Jardem Keykin, *a.g.e.*, s. 122.

⁴¹ ad-Daylami, *a.g.e.*, H. 2157; as-Suyuti Calâladdin Abdurrahmân b. Abî Bakir [1445-1505], *al-Câmiu's-Sagîr*, I-III C., Muhtasarı ve tercüme ve şerhi Haz. İsmail Mutlu, Şaban Döğen, Abdülaziz Hatip, İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1996, I, 126.

⁴² Jardem Keykin, *a.g.e.*, s. 199.

⁴³ al-Buhari, *a.g.e.*, Edeb 96; al-Muslim, *a.g.e.*, Birr 165.

⁴⁴ al-Albani, *Silsilatu ed-Daifa*, Riyad: 2001, s. 17.

⁴⁵ al-Buhari Muhammad b. İsmail, *al-Adabu'l-Mufrad*, I-II C., Tercüme ve Şerh: A. Fikri Yavuz, İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1974, 190.

⁴⁶ Jardem Keykin, *a.g.e.*, s. 164.

kikî güç gazap anında kendi nefesine hakim olabilmektir.”⁴⁷ denilmektedir. Kazaklarda: “*Akraba akrabanın aynasıdır*”⁴⁸ deniliyorsa, hadiste: “المؤمن مرآة أخيه”, “Müslüman müslümanın aynasıdır.”⁴⁹ Kazaklarda: “*Başına bela gelmesini istemiyorsan diline sahip çık*”, karşılığında hadiste: “من اراد ان يسلم فليحفظ لسانه”, “Selamet isteyen dilini tutsun.”⁵⁰ Kazaklarda: “*Ayrılamı kurt yer*”⁵¹, hadiste: “في الجماعة رحمة و في الفرقة عذاب”, “Cemaatte rahmet vardır, ayrılıkta ise azap vardır”⁵², Kazaklarda: “*Hayâ, iyiliğin yuvasıdır*”, hadiste: “الحياء لا يأتي الا بخير”, “Haya etmek sadece iyiliğe götürür.”⁵³ Kazaklarda: “*Adamın merhameti iki gözünde*”, hadiste: “Merhamet etmeyene merhamet edilmez.”⁵⁴ Kazaklarda: “*Acele, şeytandandır*”⁵⁵, hadiste “الاناة من الرحمن و العجلة من الشيطان”, “Teenni Rahman’dan, acele şeytandandır.”⁵⁶ Kazaklarda: “*Baban ölse de onun ahabları ölmesin (onlarla iyi ilişkide bulun)*”, hadiste: “ان من برالبرآن يصل الرجل اهل و د ابيه بعد ان يولي”, “İyiliklerin en değerlisi, insanın babası öldükten sonra, baba dostunun ailesini kollayıp ilişkisini kesmemesidir.”⁵⁷ Kazaklarda: “*Birine ölüm dilemek yerine kendine ömür dile*”⁵⁸, hadiste: “لا تتمنوا الموت لتمنيته”, “Başkasına ölüm dilemeyin.”⁵⁹ Peygamberin (s.a.v.) şu hadis-i şerifi de sözlü halk edebiyatımıza atasözü olarak geçmiştir: “İstişare eden kavim hak yoldan çıkmaz.”⁶⁰ İstişare etmek Kur’an-ı Kerim’de de geçmektedir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) de istişareyi idarî olsun, askerî olsun, günlük hayata dair meselelerde sahabeleriyle asla elden bırakmamıştır. Yuka-

⁴⁷ al-Buhari, *al-Câmiu’s-Sahîh*, Edeb 76; al-Muslim, *a.g.e.*, Birrr 107-108.

⁴⁸ Jardem Keykin, *a.g.e.*, s. 89.

⁴⁹ Abu Davud, *a.g.e.*, Edeb, B. 49.

⁵⁰ ad-Daylami, *a.g.e.*, H. 5860.

⁵¹ Jardem Keykin, *a.g.e.*, s. 296.

⁵² al-Aclûnî, *a.g.e.*, 399.

⁵³ al-Buharî, *a.g.e.*, Edeb 77; al-Muslim, *a.g.e.*, İman 60.

⁵⁴ al-Buharî, *a.g.e.*, Edeb, 27.

⁵⁵ Jardem Keykin, *a.g.e.*, s. 410.

⁵⁶ at-Tirmizi, *a.g.e.*, Birr, 66; ad-Daylami, *a.g.e.*, H. 2440.

⁵⁷ al-Muslim, *a.g.e.*, Birr 11-13; Abu Dâvûd, *a.g.e.*, Edeb 120.

⁵⁸ Jardem Keykin, *a.g.e.*, s. 498.

⁵⁹ Al-Munziri Abdu’l-‘azîm b. Abdilkavî [ö. 1258], *at-Tarğîb va’t-Tarhîb* = Hadislerle İslâm, I-V C., Çev. Ahmet Muhtar Büyükcınar; haz. Veysel Karaköse, İstanbul: Hikmet Yayınları, 1984, 77.

⁶⁰ al-Buharî, *a.g.e.*, Ikrah, 3.

rıdaki hadiste bu manada söylenmiştir. Kazak halkı bu hadisi hep hayatın içinde uygulayıp, hem de ona bir cümle katarak şöyle bir atasözü haline getirmiştir: “İstişare eden kavim ziyan etmez, tan biçilmiş mont eskimez.”⁶¹ Yine bir atasözünde: “Emek sarf etmek dostları çoğaltır, gıybet etmek de düşmanı çoğaltır.” Peygamberimiz (s.a.v.) ashabına gıybetin ne olduğunu sorduğunda, sahabeler Allah ve Resulü daha iyi bilir dediler. O zaman Fahr-i Kainat Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: “ذكرك أخاك بما يكره” – “Kardeşini sevmediği bir vasıfla anmandır”⁶² ve bunlar gibi atasözleri ile hadislerin söylemek istediklerinin aynı yönde olduğunu görmekteyiz. Ayrıca bu atasözlerinde hadislerden alıntı yapıldığına kesin deliller yok ise de, atasözlerinde bulunan Arapça sözler ile mana yakınlıkları buna bir delil teşkil etmektedirler.

Bu atasözlerin dışında, bir de hadislerin manalarından istihraç edilmiş atasözleri de vardır. Böyle dememizin sebebi bu atasözlerinde dinî bilgilerin ve şeriatın hükümlerinin olmasıdır. Mesela bir hadis-i şerifte: “Yalan konuşmaktan sakının. Çünkü yalan ile iman bir arada bulunmaz”⁶³ buyruluyorsa, Kazaklar “Yalan konuşanda iman yoktur” diye atasözü söylemişlerdir. Hadiste: “لا ينظر الله يوم القيامة الى من جر ازاره بطرا”, “Kibirlenerek izarını (elbisesini) yerde sürükleyenlere Allahu Teala kıyamet gününde nazar etmez.”⁶⁴ Kazak atasözünde: “Tekebbür edenî, Tanrı sevmez”⁶⁵ denilmektedir. Peygamber (s.a.v.) günlük hayata dair bir hadis-i şerifinde: “Allahu Teala ümmetinden hata, nisyan ve zorla yaptırılan işin cezasını affetti.”⁶⁶ buyrulmaktadır. Bu üç nesneye ceza yoktur. Bu hadise dayanarak halkımız: “Yamlana ceza yok” diye nesillerine bir atasözü bıraktı. Bir hadis-i şerifinde Peygamber (s.a.v.) şöyle buyuruyor: “اذا دعي أحدكم الى طعام، فليجب”، “Birinizi yemeğe davet ettiklerinde ona icabet etsin.”⁶⁷ “... فمن لم يأت الدعوة،”، “Çağırılan yere gitmeyen Allah’a ve Resulüne isyan

⁶¹ Jardem Keykin, *a.g.e.*, s. 7.

⁶² al-Muslim, *a.g.e.*, 2589.

⁶³ Ahmad İbn Hanbal [ö. 855], *al-Musnad*, I-XV C., Şarh va Sana’u Faharis Ahmad Muhammad Şakir, Mısır: Darul-Maarif, 1955-1972, I, 16.

⁶⁴ al-Buhari, *a.g.e.*, Libas 1, 5; al-Muslim, *a.g.e.*, Libas 43.

⁶⁵ Jardem Keykin, *a.g.e.*, s. 384.

⁶⁶ İbn Maca, *a.g.e.*, Talak, 2053.

⁶⁷ al-Muslim, *a.g.e.*, Nikah, 97-98.

etmiş olur.”⁶⁸ Kazak halkında ise “Çağırıldığın yere git, çağırılmadığın yere gitme”⁶⁹ atasözü vardır.

Arkadaşlık hakkında da bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “مثل الجليس الصالح كمثل صاحب المسك ان لم يصبك منه شيء اصابك من ريحه ومثل جليس السوء كمثل نافع الكبر ان لم يصبك من سواده اصابك من دخانه”⁷⁰ “İyi arkadaş ile kötü arkadaşın misali koku satan ile demirci gibidir. Kokucudan ya iyi koku koklarsın ya da iyi koku alırsın. Körük çekenin yanında olursan ya elbiseni yakar, ya da kötü bir koku üstüne siner.”⁷⁰ Kazak halkı da bu hadisi atasözüne şöyle çevirmiştir: “İyi ile arkadaş olursan faydası dokunur, kötü ile arkadaş olursan ziyarı dokunur.”⁷¹

Müslümanın en iyi vasıflarından biri, verdiği sözde durmak, borcunu zamanında ödemektir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu konuda şöyle buyurur: “Sizin en hayırlınız borcunu ödeyen kimsedir.”⁷² Müslüman Kazak halkı da bunu hayatî kural haline getirerek “Borç, borcu ödemek farzdır” demiştir.

İslâm dini toplumun üyesi olan ev halkının da mutlu olmasını istemiştir. Kur’an ve sünnette ana-baba hakkı, çocuk terbiyesi, akraba arası ilişkiler v.s. meseleleri geniş bir şekilde anlatılmıştır. Onun bir delili olarak evin ana temeli olan ana ve baba hakkında Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: “Kim ömrünün uzun olmasını, rızkının çok olmasını ve bereketli olmasını isterse ana-babasına iyilik etsin, akrabaların da durumunu gözet sin.”⁷³ “Beli eğilmiş ihtiyarlar olmadığı zaman başınıza birçok bela akıp gelir.”⁷⁴ Bu hadisleri içine sindirmiş halkımız “İhtiyarı olan evin hazinesi vardır” diye bir atasözü oluşturmuştur. Peygamber (s.a.v.) tekel şahıslar hakkında da vasiyetini bırakmıştır. Hadiste: “ان الله لا ينظر الى أجسامكم ، و لا الى صورتكم ، و لكن ينظر الى قلوبكم”⁷⁵ “Allah sizlerin cinslerinize ya da şekillerinize bakmaz, o sizin kalplerinize bakar.”⁷⁵ Buna benzer bir atasözünde de “Şek-

⁶⁸ Abu Dâvûd, *a.g.e.*, Atima, 1.

⁶⁹ Jardim Keykin, *a.g.e.*, s. 137.

⁷⁰ al-Buharî, *a.g.e.*, Zebaih, 3; al-Muslim, *a.g.e.*, Birr, 146.

⁷¹ Jardim Keykin, *a.g.e.*, s. 133.

⁷² at-Tirmizi, *a.g.e.*, Buyu’, 73.

⁷³ Ahmad İbn Hanbal, *a.g.e.*, III, 156.

⁷⁴ al-Haysami, *a.g.e.*, X, 227.

⁷⁵ İbn Maca, *a.g.e.*, Zühd, 9.

*li-sıması güzel olan güzel değildir. Asıl güzellik, kalp dünyasının güzel olmasıdır*⁷⁶ denilmektedir.

Bir hadis-i şerifte “Allah’ın emir buyurduklarını yerine getirip, nehyettiklerinden uzak duranı, Allahu Teala himayesine alır. Allah’ın emirlerine boyun eğersen, Allah her zaman yanındadır.”⁷⁷ Bunun gibi çok kullanılan bir atasözümüz vardır: “*Korunursan korurum*”, “*Korunamı Allah da korur.*”⁷⁸

“Yüzü iyi olandan hayır bekleyin” diye buyuruyor hadis-i şerifte.⁷⁹ Halkımız da buna benzeterek “*Yüzü iyi olandan gam yeme*” diye atasözü üretmiştir. Misafirlikle ilgili hadislerin de birçok benzerliğini görmemiz mümkündür. Hadiste: “الضيافة ثلاثة أيام”, “Misafirlik üç gündür”⁸⁰, atasözünde ise “*Üç güne kadar misafir değerli ve bereketlidir.*” Bir hadis-i şerifte: “يد الله على الجماعة”, “Allahın yardımı cemaatledir” buyurulmaktadır.⁸¹ Bu gibi dinî nasihatlere boyun eğen halkımız “*Çokluk (cemaat) neredeyse, Tanrı da orda*”⁸² diyerek birliğe çağırmıştır. Fahr-i Kainat Efendimiz (s.a.v.): “Seferilik (yolculuk), azabın bir çeşididir”⁸³ buyuruyor. Kazak halkı da seferliği azap olarak niteleyerek şöyle demiştir: “*Yol azabı, kabir azabı*”dır.⁸⁴

İşte gördüğümüz gibi yukarıdaki atasözlerin anlamlarının Peygamber’in (s.a.v.) hadisleriyle paralellik arz etmekte ve benzerlik taşımaktadır. Dolayısıyla bu atasözleri hadislerin derin manalarından alınmıştır diyebiliriz.

Bununla birlikte söylememiz gereken bir mesele daha var. Dini niteликteki atasözlerinin Sovyetler birliğinin siyasî-ideolojik baskısına binaen

⁷⁶ Jardem Keykin, *a.g.e.*, s. 288.

⁷⁷ at-Tirmizi, *a.g.e.*, Kiyamet, 59.

⁷⁸ Jardem Keykin, *a.g.e.*, s. 21.

⁷⁹ Mehmet Can, *Peygamberimizden Evrensel Öğütler*, İstanbul: Şefkat Yayıncılık, 2004, s. 136.

⁸⁰ al-Buharî, *a.g.e.*, Adab, 31.

⁸¹ an-Nasai Abû Abdur-rahmân Ahmad b. Şu’ayb b. Alî b. Bahr b. Sinân b. Dînâr [830-915], *al-Câmiu’s-Sunan*, I-VIII C., Calâlu’d-dîn as-Suyuti [1445-1505]’nin *Şarh*’i ve as-Sindî [ö. 1726]’nin *Hâşiya*’siyle birlikte Mütercimler: Ahmet Muhtar BÜYÜKÇINAR, Ahmet TEKİN, Ömer Faruk HARMAN, Yaşar EROL, *Sünen’ün-Nesâî*, İstanbul: Kalem Yayıncılık, 1981, 4032.

⁸² Jardem Keykin, *a.g.e.*, s. 17.

⁸³ al-Buharî, *a.g.e.*, Umra, 19; al-Muslim, *a.g.e.*, İmara, 179.

⁸⁴ Jardem Keykin, *a.g.e.*, s. 347.

atasözleri kitaplarına tam olarak girmemişse de bugün kendi bağımsızlığımızdan sonra bunlar yavaş yavaş kitaplarda yer almaya başladı. Buna binaen ta'b edilmiş Kazak atasözü kitaplarında Allahu Teala, Kur'an ve sünnet ışığında olanları da yer almaktadır. Mesela: “Allah’a sevimli olmak için ezanlı ol, akrabalara sevimli olmak istiyorsan kazan sahibi ol”, “Cemaat neredeyse Tanrı da ordadır”, “Adili Hak (Tanrı) bulur, mümini hayır (iyilik) bulur”, “Yalnızlık Tanrı’ya aittir”, “İnsanın dediği olmaz, Allah’ın dediği olur” v.s.

Bununla birlikte Arap dilinde olan atasözlerin tıpa tıp kelimesi kelimesine uyan atasözleri de vardır. Mesela: Hadis-i şerifte: “ ما أنزل الله داء إلا أنزل له دواء أو شفاء ”, “Allah’ın indirdiği her derdin devası veya şifası vardır”, buyrulmaktadır.⁸⁵ Atasözünde ise “Her derdin devası var” diye hadisin baş kısmı tıpa tıp alınmıştır.

Biz yukarıda Peygamber’in hadisleri ile Kazak atasözlerinin bir anlamda olmasını, hadislerin halkın değerli hayat ölçülerinden biri olduğunu az da olsa araştırmaya çalıştık. İnşallah bu konuya devam etmek niyetindeyiz.

“ AFFECT OF HADITHS ON KAZAKH PROVERBS ”

Abstract

Proverbs which were uttered after long term experiences and observations are advising words and they belong to the society. Proverbs give short and brief information. They carry the culture and traditions of a society up until now.

When there was no written literature Kazakhs were using oral literature to express themselves. Proverbs are also the products of this oral literature. So we can say the proverbs are the oldest resources to get information about societies.

Proverbs don't belong to a certain time period but they belong to all the periods of time since they carry the characteristics of a particular culture.

Islam that came to the Kazakh area around 8th century affected Kazakh life till now. Islamic rules and life style also effected oral and written literature and in consequence the proverbs. So in the words of the people from Kazakh steppes are often found hadith parts in their utterances.

Hadith having deep meanings inside is the utterances and advices of the prophet. Advices in hadiths resemble to the advices that are in the proverbs. While hadiths are the advices about decent life given by Prophet Mohammed, proverbs are the advices that are given by the ancestors of a society to the future generations.

In conclusion Kazakh proverbs can't be seperated from Islam.

Keywords

Proverb, oral literature, hadith, Islam, Kazakh literature.

⁸⁵ Ibn Ebdül-Birr, Et-Temhid, 284.